

Bakioko Toponimia-I

Zer da toponimia?

Leku-izenen jatorria eta esangurea ikertutea da toponimia. Beste alde batetik, leku eta sasoi jakineko leku-izenen moltsoa be bada toponimia.

Toponimoak gure kultura ondarearen oinarrizko osogarriak dira. Ingurunearen lekukoak ez eze, gure arbasoen berbeta, ekandu eta bizikeren lekukoak be badira. Ingurunearen giza-estalgizat jo geinkez. Askotan, gizaldietan bizitako jazokera eta siniskerak (gomutapen istorikoa) igordita dagoz. Alan bada, izadia (lurrazala) zein giza-artuemonak bideratutako bizimoduagaz zerikusi arteza dauke. Euskalerrian ugari be ugari dira. Euskerearen ondasun eta altxorraren alderdietariko bat egiten dabe. Arbasoak geuri itzita. Aberastasun bakarra da, bakuna, daukazan ezaugarriak daukazala.

Bakiok, kasu onetan, edota beste edozein errik be, munduan berak baino ez daukana, beraren langorik inon ez dagoan Toponimia. Izan be, toponimoak inguru geografiko jakin bateko agozkotasunaren emoi artezak dira, geure kasuan euskalkiaren emoi artezak. Eta euskalkiak euskerearen errealidade, istoria, askotasun eta jatortasuna gorde egiten dabez. Euskerearen mundu sinbolikoa, atan be.

Bakioren ganeko zertzeladak.

Bakio Uribealdeko eleizatea izan da. Udalerriak 16,8 km²-ko azalerea dauka, bertan, apur gorabeerra, 2.300 biztanle egonkor dagozala (2010). Bakiogazko mugan Bizkaiko itsasoa iparraldean, Bermeo sortaldean, Mungia egoaldean, Mungia eta Jatabe sartaldean dagoz. Luzeran 6 km-ko itsasertza dauko Bakiok, bertan 982 m-ko aretzea eta **Gaztelugatxeko** biotopo babestutako ingurua dagozala. Bakio inguruan dagozan mendiak **Burgoa, Garbola, Tallu** eta **Jata** dira. Udalerriko auzo istorikoak, bestetik: **Artzalde, Goitisolalde, Elexalde, Urkitzaurrealde, Zubiaurrealde, Gibelortzagako San Pelaio**. Bertakotzat artu leitekezan abizenak: **Artetxe, Azeretxo, Barturen, Benguria, Elexpuru, Erreterria, Gabantxo, Garai, Gaubeka, Jauregi-zar, Lorra, Ormatza, Ugalde, Uriarte, ...**

Euskaldunen kopurua %50ekoa da, ia euskaldunak %15a, erdaldunak %35a. Azkenengo 10 urte oneetan ia 1000 bizilagun geiago etorri dira errira, geien-geienak erdaldunak, euskaldunen kopuruari beerantza egin eraginez. Bizitoki eta turismo gune biurtu da Bakio, udan 18.000 biztanle (udatiarrak-aretzea) egoteragino, geien-geienak be erdaldunak.

Lurgintzak badauka euki zeozelango lebarik erriko ekonomian, batez be, txakolin-maastiak eta ortu-aria dirala-eta, baia, leengo sasoiaren aldean txikerra. Ostera, zerbitzu arloa nagusi da gure errian.

**Bakio, bilbotarren
diruari dantza dagio.**

Bertako berbetea bizkaiera da, sartaldeko bizkaieraren barruan, Plentziako aldaerea deritxonaren barruan sartuten izan da.

**Bakio, aparta akio,
aal baakio;
lapa-salda dario.**

**Erriko toponimia batuteko
elburuak.**

Zergaitik? Bakio erriko euskalduna da. Euskaldun nortasuna berezkoa izan da bertan. Nortasun ori jagon bear eta jagon egin gura dogu. Toponimiari eutsi eta bera jagon ezkeron, berezko nortasun ori indartuko da, igaroaren lekukoak aurrerantzean be bizirik iraun daian.

Gizaldietako bilakaera istorikoak eragindako okerkeriak arteztu bear dira. Jatorrizko leku-izenak atzera eskuratuaz batera, kolonizazioak (administrazio arrotza) ekarritakoak errotik kendu gura doguz, akulturizazio eta asimilazio prozesuari galgea sartu aal izateko. Ainbat eta ainbat dira, zentzubakokeria edo ezjakinkeria dirala eta, itxuraldatu zein errotik ezabatuta dagozan benetako toponimoak.

Erdaldunen (udatien) eragin erdalzaleak eragin deuto nortasun orreri, kalterako eragin be. Eragin laskin (agozkoa zein idatzizkoa) ori lotu bear dogu: Alto de Baquio (**Landabarrena**), Peñas Rojas (**Axkorriak**), El Barranco del Infierno (**Zarraga**), Fuente Helada (**Buztindiko iturria**), La Fuente de la Capilla (**Makatzeko iturria**), La Isla de los Conejos (**Aketxe**), El Calero (**Karabia**),

El Cabo (**Birjilandape**), Los Canales (**Ortutxu**), Eneperi (**Urizarretako landea**) (dagonilaren 31-Mungialdean), ...

Azentu eta agoskera: Játa / **Jatá-dxatá**, Báquio / **Bakió-bakidxó**, ...

Alandaze, askotan erabilten diran idazkera, agoskera, azentu eta joskera arrotzak baztertu egin bear dira. Eta berezkoari eutsi, au da, euskerazkoari.

Galdu baino leen batu bearreko arloa izan da eta bada (zaarrak, baserritarrak). Alan bada, batez be agozko toponimia batzea erabagi genduan 2000. urtean, aalik eta informaziozko zabalena, atan be. Gazterik geienak arean gitxi edo tutik be ez dakie arlo orretan. Bertan transmisioa be lotu egin da. Bakion ez eze, Euskalerrin osoan be egoera bardin-tsu dagoalakoa daukagu.

Zertarako? Geure-geureak diran leku-izenok geurean euskeraz erabili bear dira, euskerearenak diralako.

Leku-izen bakoaren agozko eta idatzizko aldaerak batu, euren artean izen normaldua aukeratu-teko. Leku-izen baten agozko eta idatzizko izenak sarritan ezberdinak izaten dira.

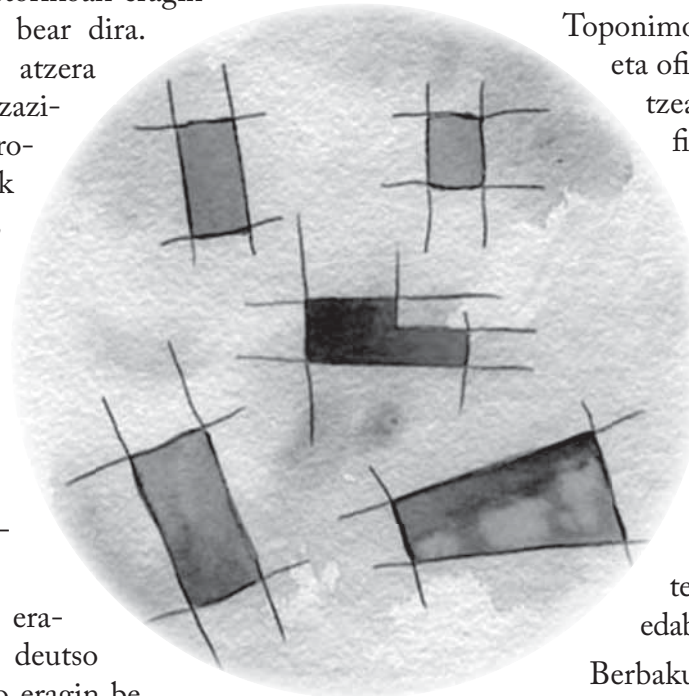
Toponimoak batu ostean, normaldu eta ofizialdu bear dira (berbakuntzearen normalizazio geografiko).

Elburu praktikodidaktikoak: normalizazio administratiboa, erriko eskolea, liburua, CD-ROMa, mapak... Informazio ori ez galtzea.

Erabilera praktikoa: kanpo zein barruko seinalizazioa (bideetako iragarriak), agiri-idatziak, mapak, testu-liburuak (erriko eskolea), edabideak, ...

Berbakuntza elburuak: agoskera, azentua, etxeok darabilezan deiturak, erriko euskera ikertutea, ... berbeta transmisioari eutsi aal izateko, azken baten.

Agozko erabilera ez galduteko (fonetika, fonologia): **Karabia / kárabidxe** (kare+obia), ... Orregaitik grabaketak egitea, gero informazio ori CD-ROM formatuan atarateko, orren garrantzizkoa izaten da.

Zerbatu? Toponimia nagusia: itsasoa, erriaren izena (Bakio), albo-errien izenak, mendiak, inguruak, erreka nagusiak, ugarteak, auzoak, bide nagusiak, mendi-lepoak, trokak, aretzea, ...

Toponimia txikia : etxeak, soloak, basoak, adar-errekak, iturriak, bideak, tokiak, sakostak, atxak, itsasoko atxak, kurutzeak, mailadiak, zubiak, arrobiak, atxuloak, errotak, olak, eleizak, baseleizak, ugarte txikiak, urtokiak, ...

(oronimia, idronimia, fitonimia, zoonimia, oikonimia, agionimia...)

Toponimia batu ez eze, toponimia bera kokatu be egin bear da, ezin egin leiteke bear au gitxi gorabeeraka, toponimia gauza zeatza da eta.

Metodologia.

Agozko Toponimia. 2000. urteko irailean asi gintzazan bear onegaz, agozko toponimia batuten, Iñaki Gaminde taldeko buru zala, Ester Elgoibar, Ander Olalde eta laurok. Taldean egindako bearra izan zan, bada.

Alkarrizketak egiteko, laguntza eran, bear ziran: argazkiak, planoak, mapak, barriemoileak.

Etxearen izenetik asi eta albokoetara, auzokoetara, beste auzoetara igaroten gintzazan: etxeko soloak, auzokoenak, inguruak, errekek, mendiak, ... Izenak argazki edo mapetan kokatuten genduzan.

Barriemoilearen perfila: aalik eta zaarrena, baserritarra, andrazko zein gizonezkoa, euskeraz alfabetatu bakoa bazan obeto (esaterako, Jesusa Ormaza - Otsategikoa: etxeko soloa ez zan solo bat berak azkenengoz eraitakoa, orregaitik ekian berak, Jesusak, solo aren izena).

Barriemoilearen zertzeladak: izen-abizenak, urteak, nongoa (etxea), aita-amak nongoak (erria, etxea). Barriemoilearen argazkia.

Non: Bakion bertan batez be, nozoz be albo-errietara (Mungia, Bermeora eta Bilbora) joan bear izan genduan arren. Etxe guztietara joan bear izatea (norberaren soloak bakarrik jakin). Or ikusi genduan barriemoile asko eta askoren mugea. "Eragin esparrua" esan izan geuntsan orreri. Toponimia txikerrari jagokonez, kontuan artuteko arazoa da. Toponimia nagusian be arazoa agertuten da. Aitatutako eremu orretatik kanpo barriemoileak nekez eta zeaztasun barik jakin eta kokatu leikeez leku-izenak.

Noz: Astean bein. Egunean 3 edo 4 alkarrizketa, ordu betekoak. Urte bete eta iru ilabeteko bearra (≈ 120 alkarrizketa) izan zan. Grabazinoak egin zein aldi beratan agozkoa idatzizko informazioa be batuten ibili gintzazan (3 lagun).

Digitalizazioa (Iñaki Gamindek). Itaunketarik geienak grabatuak izan ziran. Orretarako Mini-disc deritxon grabagailua erabili genduan, kanpoko mikrofono bategaz. Au da, grabazino guztiak digitalak izan ziran. Gero, grabatutako materiala irauli egin zan ordenagailura COOL Edit Pro deritxon soinu editorearen bidez. Material ori CDetan gordeta dogu. Transkripzioak egiteko Bilboko Ingeniaritza Eskoleak garatutako AHOT aztergailua erabili genduan.

Idatzizko Toponimia. Idatziz dagoana batutea: planoak, mapak, liburuak, jaubego paperak, agiritegiak (Eleizearena, udalenak, Foru Aldundiarena, ofizialak, kartografia arlokoak, bibliografia, ...), agiriak, toponimia arlokoak, ... (lagun bakarra ibili da). Bear luze, sakon eta arean gogaikarria dalako, eroapen andia eskatuten dau. Arlo onetan ez genduan orduan, asikeretan, lar sakondu, leenengo-leenengo agozkoa batutea elburu nagusizat euki gendualako. Toponimia idatzia batuteari gerogarranean ekin geuntsan (lagun bakarrak), sakon eta etenbarik 2002. urtetik aurrera (eta daborduko amaitu barik dago). Izan be, bear-bearrezkoa da arlo ori be jorratutea, toponimiaren ganeko ikuspegi zabala edo osoa euki aal izateko.

Alan bada, orain artean, idatzizko toponimia batuteko urrengo agiritegietan egin dogu bear urteotan, bearra eurotan oraindikarren amaitu barik badago be:

Bakioko Udal Agiritegia	(BAUA)
Bermeoko Udal Agiritegia	(BEUA)
Bizkaiko Foru Aldundiaren Agiritegia	(BFAA)
Bizkaiko Eleizearen Historia Agiritegia	(BEHA)
Bizkaiko Agiritegi Historiko Probintziala	(BAHP)
Gernikako Jaubetza Erregistroa	(GJE)

Euskalerriko eta Euskalerritik kanpoko beste agiritegi batzuetara joatea eta an ikerlana egitea be aurreikusitako dogu.

Datuak batu eta gero, informazioa eratu, atondu eta kokatu egin bear da (mapak, toponimia arloak, liburua, CD-ROMa...). Batutako toponimiaren txostena eta mapa batzuk egin genduzan Udalar

eta Euskaltzaindiari aurkeztuteko, erriko toponimiaren normalizazioari begira, jakina. Alan bada, Bakioko kale-izendegia (inozkorik leenengoa) egiteko, batez be, erriko toponimian oinarritu zan (2005). Ori baino leenago, Inaki Gamindek, CD-ROM formatuan, Bakioko toponimiaren ganeko material didaktikoa atondu eban erriko eskolan erabilteko.

Arazoak, oztopoak.

Eskrituretako eta bestelango agirietako leku-izenen transkripzio txarraren ondorioa (eskribau erdaldunak, idazkera txarra): izen desitxuratuak. Gizaldi askotako gatxa izan da. Administrazio euskaldunik ezaren argibide garbia. Kolonizazioaren ondorioa eta bidea, aldi beratan.

Leku-izen askoren itxuragaltze ori eskuz idatzitako agirien kaligrafia txarra edota ulergatxa dala-eta dator. Idatzi be, XX. gizaldira arte eskuz idazten ziran jaubego eta osterantzeko agiriak be. Au berau eta arteragokoan aitatutako eskribau erdaldun edo erdaldunduak sortutako naastea izan dira leku-izen askoren itxuragaltzearen errudunak. Adibide batzuk aitatutearren:

Artechebanda	→	Artetxelanda
Asteneca	→	Arterreka
Astocillo	→	Artezillaga
Ozagas	→	Oiaga
Solorragosi	→	Solonagosi

Udal administrazioaren urte askoko itzikeria: aurreko gizaldiko 5. amarkadako jaubeen zerrendea, oraindikarren, eguneratu barik dago. Erriko parzelazioa jaubeen izenen arabera eginda dago, baina lurren izenak kontuan artu barik. Lurrak saldu-erosikeran, geien-geienetan, ez dira lurren izenak aitatuten, alan bada, askotan be, ezta saltailearen jaubego paperak aurkezten.

Erriko lur asko Aldundi edota Udalarena da (errilurrak, erri-basoak). Udala erriko lurren jaubeen artean andienetarikoa izanda, udalak ez daki ze izen dauken berarenak diran lur guzti orreek, artxiboaren zati andia orain dala ogei urteko urioletan galdu zalako, aurki.

Katastroa guztiz naastuta dago. Lurrak saldu eta saldu, azkenean, lur orreen izenak galduz joan dira. Sarritan lurren deskripzioa baino ez da egiten, euren izenak aiatatu barik. Lur-saila bat beste txi-

kiago batzuetan zatituten danean, esate baterako. Aldundiaren mapak bata besteagaz batera etorri ez, mapa baterik bestera agiriko alde eta oker andiak dagoz (“apur gorabeerako” eskalak).

Leku-izenak kokatu egin bear dira (mapak, argazkiak). Askotan arazoak egon dira toponimoen benetako lekua zein dan jakiteko (basoak), au da, leku-izena beraren lekuan kokatuteko. Barriemoileen ezbaia ortxe zerikusia euki dabe. Batzuetan, barriemoileen adinak eraginda, arazoak izan genduzan lekui-zenak argazki edo mapetan bear dan lekuan iminteko (ikusmen urria, mapak erabilteko oiturarik eza, ...).

Etxe batzuk utsik egozan eta ezin izan genduan or barriemoilerik idoro. Alan bada, or agozko datuak batzerik ez zan egon. Bizimoduaren aldaketa sakona dala eta (orain dala 40 urte azkenengoa), ondorio lazgarria.

Barriemoile batzuen ezjakintasuna, kulturarik eza, zekenkeria, konfiantzarik eza (“bazatoze bakez?”), udalagazko asarre bizia, ... dirala eta, ezin izan genduan euretatik ezer andirik be lortu (Esan bear da, baia, olango 4 kasu baino ez zirala izan).

Onetan, aiatatu bear da batez be, Bakioko Udalak erabili dauan eta darabilan urigintza politikea dala eta, etxe askotan asikerako deskonfiantza (beginorkeria) eta bildurra goitu bear izan genduzala, gero ondo be ondo esan baeuskuen be. Egia biribila bada, errian asko eta asko bape bat ez datozana Udalagaz arlo orretan. Orrek zer pentsaurik eragin bearko leuskio bateri baino geiagori.

Iniaki MARTIARTU
2010eko martia

